

שיחה ממורנו רה"י ר' רפאל שמואלביץ זצ"ל

בין אדם לחבירו

א. כתב שערי תשובה ש"א אות מ"ז "העיקר הי"ז לרדוף פעולת החסד והאמת וכו', אכן זה שאמר שלמה ע"ה "בחסד ואמת יכופר עון", על בעל התשובה דיבר, כי יש עבירות שהתשובה ויוה"כ תולים ויסורים ממרקים, והנה החסד יגן בעד החוטא וישמור עליו מיסורים, בשגם הצל יציל מן המות, כמו שכתוב (משלי י, ב) וצדקה תציל ממות. והנה אין הכוונה שהחסד רק מגין מן היסורים או המות, דא"כ הרי לא יתכפר לו עונו כלל, אלא הכוונה דמעשה החסד גורם שיתכפרו עוונותיו בלא יסורים או מיתה. והטעם שמתכפר אינו משום שכר מצות החסד, שכן כתב הר"י שם שאם החוטא לא שב אל ה', לא יתכפר עונו בפועל החסד, כמו שנאמר (דברים י, יז): אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, ופירושו רבותינו ז"ל לא יקח שוחד מצוה, למחול ולהעביר על העונות". וא"כ ודאי דאף אם עשה תשובה על חטא שאין התשובה עצמה מכפרת אלא ע"י יסורים או מות, אין שכר מצות החסד גורם מכפר, דעדיין זה "שוחד מצוה", אלא ע"י החסד מזדכך הוא, ואינו זקוק למירוק שע"י יסורים ומיתה.

והנה החינוך כתב בכמה מצות שבין אדם לחבירו, דטעם המצוה הוא כדי לקנות בנפשו מדת הנדיבות, [עי' מצוה תע"ז בטעם מצות שמיטת כספים, ומצוה ת"פ בלאו שלא להמנע מלהלוות לפי שמיטה], אכן מצינו מצוה של בין אדם לחבירו שנעשית בלא ידיעת האדם ובלא מעשה שלו, עי' רש"י דברים כ"ד י"ט, למען יברכך, ואע"פ שבאת לידו שלא במתכוין ק"ו לעושה במתכוין, אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה. והנה נראה מדברי המהר"ט דלהלן דאין זו ברכה בעלמא אלא יש בזה קיום מצות צדקה, דהנה דן המהר"ט ח"א ס' קכ"ז ד"ה ועוד נראה שלא וכו' באפוטרופסים שנתנו צדקה מנכסי היתומים לזכותם כדי שיתרפאו מחוללים, "וכי תימא פסיקה של צדקה זו היאך תגין על היתומים, כיון שהם אין נותנין מדעתם אין ליתומים מצוה בכך", ועי"ש דמסיק דמ"מ כל שעניים נהנים מנכסיהם זכות הוא להם, כאותה שאמרו הרי שנפלה סלע מכיסו ומצאה עני וכו', והביא ראיה מגמ' ב"ב ח' ב' דרבא אכפי' לרנב"א והוציא ממנו ד' מאות זוז לצדקה, והי' כפי' גמורה לר"י ולריצב"א בתוס' שם, וכיון שהכפיה שיש באופן זה קיום מצות צדקה דאם אין זה אלא זכות גרידא ודאי אין כופין עליה.

ונראה דהחינוך טעמא דקרא קאמר, אבל אין זה שייך לגדרי המצוה, וגדר מצות צדקה הוא שיהנה העני מנכסיו. [ולכאורה אין צריך לכך, שכן כתב החינוך מצוה תקצ"ב במצות שכחה, שהמצוה באה לתועלת העניים, וגם לתועלת בעל השדה שיקנה בזה נפש טובה עי"ש, וא"כ י"ל בכל המצוות של בין אדם לחבירו דמלבד הטעם לקנות מדת הנדיבות, ענין המצוה היא גם תועלת חבירו.

ב. ויש לעי' במצות חסד ובכל המצוות שבין אדם לחבירו אם כוונת העושה צריכה להיות לקיים את המצוה, או הכוונה צריכה להיות להטיב לחבירו. ולכאורה מחלוקת תנאים היא באבות פ"ה מ"א, ארבע מדות באדם, האומר שלי שלי ושלך שלך. זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום. וכתב ר' יונה, וז"ל יש לשאול איך נחלקו החכמים במדות וכו' והנביא אומר בפ' שמניעת הצדקה מדת סדום היא וכו', אלא ודאי לא נחלקו כי אם במדה לבד, שמשנה זו מדברת באדם שנותן צדקה כדי חיובו מתוך היראה, אך בטבעו כלי להוא, ואומר שלי שלי ושלך שלך, ואחר שמחזיק יד עני ואביון כשיבואו אליו, אשר ירא את ה', מה לנו ולטבעו, המדה בעצמה בינונית היא. ויש אומרים כי המדה בעצמה מדת סדום היא, ושרשה רע מאד עד תהיה לו מדת הותרנות וכו', ועי"ש שכתב דבעושה צדקה ולא

מטבעו כי אם מיראת ה', נחלקו אם מדתו בינונית או מדת סדום. הנה מפורש בדבריו דמי שאין לו מדת הותרנות, אלא שנותן צדקה באשר הוא ירא את השם, לדעת היש אומרים מדת סדום הוא. ואכן כתב בשערי תשובה לרבינו יונה שער ג' אות ל"ו, ז"ל ובעבור כי מן האפשר שלא יקפוץ את ידך ויחון את העני ולא מדרך רחמנות כו', ע"כ כתוב לא תאמץ את לבבך ע"כ. הרי דאפי' נתן צדקה אם נתן שלא מדרך רחמנות עובר בלא תאמץ, ונמצא לפי"ד הר' יונה, דמי שיתן צדקה רק משום קיום המצוה, ולולא המצוה הי' מאמץ את לבבו, עובר על ל"ת זה. ומצינו כן להדיא בסמ"ק מצוה כ', 'ולא תאמץ', שלא יאמר מה לנו לסייע לפלוני, אם היה רוצה היה מרויח יותר מצרכו, ת"ל לא תאמץ, שאפילו אתה נותן במחשבה הזאת, אתה עובר בלא תאמץ עכ"ל. ולכאורה זה כדברי הר"י, דאם הוא נותן במחשבה זו, הרי אינו נותן מתוך רחמנות על העני, אלא משום קיום המצוה, ועובר הוא בלא תאמץ. [ויש לעי' בד' ת"ק שסובר שהיא מדה בינונית, והרי לפמ"ש"כ השע"ת עובר משום לא תאמץ, י"ל ע"פ מש"כ הרמב"ם פ"ז מתנו"ע ה"ב, שהלאו זה של לא תקפוץ אינו אלא כשהעני מבקש עי"ש, וי"ל דכן ס"ל להר"י גם לענין לאו דלא תאמץ, כשאין עני מבקש אינו עובר בלאו זה].

ועי' מהר"ל בגור אריה שמות כ' כ"ב שכתב לבאר האמור אם כסף תלוה את עמי, מה שכתוב לשון "אם" אע"פ דחובה הוי, מפני שאם יעשה מחובה כאילו מקיים גזירת המלך אין הדבר לרצון להקב"ה, וצריך שיעשה מרצונו, ואז כשיעשה מרצונו הוא מרוצה, ואם הלואה כסף כאילו מקיים גזירת המלך, אין זה מצוה, כי צריך שיהיה מצות הלוואה מרצונו בלב טוב, כדכתיב (דברים טו, י) "ולא ירע לבבך בתתך לו".

ולכאורה זה כלל בכל מצוה שבין אדם לחבירו שאין לעשותה מחמת המצוה גרידא, אלא לעשותה משום דהוא רחם על העני ורוצה בטובת חבירו. [ואינו מוכרח, דיתכן דרך במצות צדקה שנאמר בה לא תאמץ ובמצות הלוואה שנאמר ולא ירע לבבך הדברים אמורים, משא"כ בשאר מצוות שבין אדם לחבירו].

וראיתי בכתבי הסבא מקלם (ימים נוראים סי' פ'), הוזהרנו במצות צדקה ולא ירע לבבך בתתו לו, פי' שאם יתננו בע"כ לכופ את יצרו, כי אז בלתי אפשר שלא ירע לבבו, וכתב שם שצריך ליתן צדקה כדרך שאדם מאכיל את בניו, שאינו נותן להם במצות צדקה, אלא נותן להם כדרך שהוא נותן לתוך פיו, דשמחה לאדם שיוכל להנות את בני ביתו במאכל ומשקה. כן צריך אדם להתרגל במדת הנדיבות, עד שישמח לפרנס ולעזור לעניים כאילו היו בני ביתו, וכן פירשו את מה ששנינו באבות "ויהיו עניים בני ביתך", שעניים ידמו לו כאילו היו בני ביתו. ועי"ש שביאר את האמור ואהבת לרעך כמוך, דהיינו שכמו שהוא אוהב את עצמו ולא מחמת מצוה אלא שכן הוא בטבע, ולא יקרה שיאמר אדם כבר יצאתי ידי חובת אהבת עצמי, כך יאהב את חבירו בטבע, אז תהא אהבתו שלימה, ובזה ידמה אליו יתברך. ולכאורה כוונתו שכל"ה בכל המצוות שבין אדם לחבירו.

ג. אכן אין הכוונה דיעשה רק משום שרוצה להטיב עם חבירו, ולא כדי לקיים מצות השם, דודאי דכמו דבמצוות שבין אדם למקום, גם אם אין צריכות כוונה, מ"מ שלימות המצוה אינו אלא בכוונה לשם מצוה, כך גם במצוות שבין אדם לחבירו, וכדרך שמצינו עוד בגור אריה שם, בביאור מה שנאמר ואם מזבח אבנים תבנה לי, לשון "אם" כאילו זו רשות, והרי חובה היא, וכתב ד"אם בונה מזבח, שזהו עבודתו יתברך להקריב עליו, והוא מקיים מכח גזירת המלך בלבד, אין זה עבודה, כי העבודה צריך שיהיה עובד לו מרצונו, ואז נקרא 'עובד', אבל אם הוא מוכרח, אין זה עובד", ואין ספק שבבנין המזבח צריך להתכוין לשם מצוה, אלא דצריך ג"כ שיעשה זה ברצונו כאלו לא היתה מצוה כלל, וכן נמי במצות שבין אדם לחבירו, אם יעשה אותן רק משום המצוה, אין כאן מצוה, אבל כשעושה אותן משום שרוצה להטיב לחבירו, יעשה אותן לשם מצוה. [ועי"ש בגור אריה שכתב כן גם בהקרבת העומר, שנאמר

בה ואם תקריב מנחת ביכורים לה' וגו', "שציוותה התורה (ויקרא כג, יד) שלא לאכול חדש עד הקרבת העומר, ופירשו רז"ל (ויק"ר כח, א) כי הוא יתברך מעלה עננים ומוריד גשמים ומפריח טללים ומצמיח האדמה ומדשן הפירות, ואנו נותנים לו שכרו עומר הקרבן, וכל זה להודיע שהוא יתברך אשר הצמיח לנו הפירות ונתן לנו הכל, וזה צריך הודאה בלב, לא כמלך בשר ודם המכריח את האדם שיודה במלכותו, אבל צריך שיודה בלבו שמאתו ומידו נתן לנו, ואם הוא מקיים את המצוה כאילו הוא מוכרח מגזירת המלך, אין זה הודאה שהוא יתברך עשה את הכל, ולפיכך צריך לקיים כאילו הוא רשות" וודאי שגם שם שהוא מודה מרצונו, מ"מ כוונתו גם לקיים את מצות ה'.

ויותר מזה ביאר אאמ"ר זצ"ל (בשיחות מוסר מאמר ח') בדברי הרמב"ם (בשמונה פרקים פ"ו), שמה שאמרו חז"ל: "אל יאמר אדם אי אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי" (רש"י ויקרא כ כו), דכל זאת במצות השמעיות [חוקים], אבל במצות השכליות צריך אדם לומר אי אפשי עשות רע כלל, ומעלתו גדולה ממעלת האדם המתאוה לרע ומושל בנפשו, יעו"ש, וביאר אאמ"ר זצ"ל כי אמנם במצות השכליות צריך לומר "אי אפשי", ואם יאמר אדם רוצה אני לרצוח ולגזול ומה אעשה שהקב"ה גזר עלי, ודאי אדם מושחת הוא לגמרי, אבל עתה שנצטוינו על כך מאת הקב"ה, המניעה העיקרית מלרצוח ולגזול היא ציווי ית', וכל שאר החישובים כאילו ליתנייהו ביחס לציווי הקב"ה, וכמו דאם יהא מונח לפני אדם מאכל מאוס שאינו אוכלו מחמת מיאוסו, ונודע לו שמעורב בתוכו סם המות וכל האוכלו מיד הוא מת, לא נאמר שהוא פורש מן המאכל מחמת מיאוסו, ודאי שאינו כן, כי כשנודע לו שמעורב בו המות אינו אלא, פורש הוא מחמת סם המות שבו, שאעפ"י שגם לולא סם המות היה פורש מן המאכל, מ"מ עתה בגלל הטעם העיקרי של סכנת המות, [והביא ראיה ברורה מדברי הרמב"ם מלכים ספ"ח, שכתב שכן נח צריך לקיים ז' מצות מפני שנצטוו בהם ע"י הקב"ה בתורה, אבל אם עשאו מפני הכרע הדעת, אין זה גר תושב ולא מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם, עכ"ל. והרי בז' המצוות כלולות גם מצוות שכליות, ומ"מ לא חילק הרמב"ם בהם וקבע כי את כולם יעשה מפני שציוה הקב"ה בתורה, ולא מפני הכרע הדעת, ואם בנכרי כך בישראל על אחת כמה וכמה].

ונראה דכמו כן הוא בכל המצוות שבין אדם לחבירו, דצורת המצוה היא שיתן צדקה מרצונו מתוך רחמנות על העני, אך כיון שנצטוו על כך, הרי עיקר תכלית נתינת הצדקה הוא קיום ציווי ית', וצורת קיום המצוה היא שנותן צדקה מתוך שמרחם על העני, ואין כאן סתירה.

ד. והנה שמעתי בשם אדם גדול שאמר שאם הוא רואה תינוק נופל על הארץ הוא מרימו ומנשקו, כאילו חומש נפל על הארץ, שהרי הוא צלם אלוקים. ויש שפקפקו ע"ז ואמרו שצריך לרחם על התינוק ולפייסו ולנשקו משום כאבו שלו, ולא משום דיש כאן צלם אלוקים שנפל.

ואכן כתב רש"י שמות כ' כ"ג אשר לא תגלה ערותך, שהרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בהם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה. ואין מזה ראיה שהענין שלא לבזות אדם הוא משום שמבזה את צלם האלוקים, ונמצא שזה כעין מצוה שבין אדם למקום, אלא שזה פשוט דאע"ג דיש לרחם גם על בע"ח, וכמו שלמדנו מהאמור ורחמיו על כל מעשיו, שנ רבינו הקדוש משום שלא ריחם על בהמה ונסתלקו יסוריו ע"י שריחם על "בני כרכוש"א", ומ"מ ודאי דעל אדם יש לרחם יותר, וחברך שהוא בדמות יוצרך, שהוא חשוב מאד, יותר יש לרחם עליו.

וראיתי בדעת חו"מ ח"ב מאמר י"ב, שהק' על דברי הגמ' ברכות י"ט ב', אמר רב יהודה אמר רב, המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק מאי טעמא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב, ומשמע דמסברא לא היה צריך לפושטו, אי לאו דלמדנו מהך קרא דאין חולקים כבוד במקום חלול השם, וזה תימה דהרי שלא לעבור על לאו צריך לתת כל ממונו, ואף

לסבול בגופו כ"ז שאין פיקו"נ, ולמה לא יצטרך לפשוט בגדיו בשוק כדי שלא לעבור על לאו דכלאים ומבואר מזה דכבוד הבריות חשוב כל כך לדחות תורה מחמתו, והוא משום דזהו כבוד צלם אלוקים, אלא שלמדים מקרא דכבוד ה' גדול יותר.

ועי"ש שהמבזה את המועדות והמלבין פני חבריו ברבים, אע"פ דיש בידו תורה ומע"ט אין לו חלק לעוה"ב, דאמנם בחילול שבת שהוא ודאי חמור ביותר, לא איבד את חלקו לעוה"ב, ואילו על ביזוי המועדות שלכמה ראשונים אינו אלא מדרבנן אין לו חלק לעוה"ב, וכן מלבין פני חבריו שהוא אבק רציחה, חמור הוא יותר מרציחה עצמה. וביאר הדברים, שכל הבריאה היא "לכבודי בראתיו", שהכל הוא כבוד שמים, ולכן אם עבר אדם עבירה חמורה ולא פגע בכבוד שמים, שלא עבר אלא משום שיצרו תקפו, יש לו חלק לעוה"ב, אבל המבזה את המועדות, אף דהעבירה היא קלה, מ"מ כיון שפגע בענין של כבוד, ביזה את המועדות, חילל כבוד שמים, אין לו חלק לעוה"ב. וכן מלבין פני חבריו ברבים חמור הוא יותר מרציחה עצמה, משם דפגיעה בכבוד צלם אלוקים יותר חמור מן הכל, ועי"ש שהאריך בזה הרבה.

ועי' המשך לזה בדעת חו"מ ח"ג מאמר ל"ג, כי כל ענייני בין אדם לחבריו נבנים על היסוד של צלם אלוקים, ולא כמו שהעולם סוברים שנצטוונו שלא נגזול ולא נזיק וכיוצא בזה, אלא הכל הוא בהלכות צלם אלוקים, ובזה נכללו גזילה וגניבה וכן אונאה וצער וכיוצא, הכל נובעים מפגיעה בצלם אלוקים, ונמצא דהן בין אדם למקום והן בין אדם לחבריו, הכל הוא כבוד שמים, אלא שגזה"כ היא שכבוד שמים ממש אינו נדחה מפני כבוד הבריות.

והנה הדברים עמוקים עד מאד, והרבה יש להתבונן בדבריו, אך מ"מ למדנו דעיקר המצות של בין אדם לחבריו, הן האיסורים והן המצוות, הם מחמת שהאדם הוא צלם אלוקים, ומ"מ אין זו סתירה למש"נ דמצות שבין לחבריו צריך לעשות כדי להטיב לחבריו, ולתת צדקה מתוך רחמנות על העני, וכמש"נ דזו היא צורת מעשה המצוה, ועדיין יש לעי' הרבה בהגדרת הדברים.

ה. ונסיים בדברי אאמו"ר זצ"ל בטעם שפנינה נענשה, אע"ג דלשם שמים כיעסה את חנה ונתכוונה לטובתה שתתפלל ותיושע, וצדקת גמורה היתה, מ"מ בין אדם לחבריו הוא כמו אש בוערת, והמכניס ידו לאש נכוונה לא משום עונש אלא כך היא המציאות, וזה בגדר של טבע, [ונראה דאין הכוונה ל"טבע" ממש, שהרי אנו רואים הרבה בנ"א פוגעים ואינם נענשים, אלא סוג עונש כעין טבע, דהיינו דכוונה לטובה אינו מצילה מעונש זה, ומ"מ עונש הוא, והביצוע תלוי בחשבונות שמים כמו שאר עונשים]. ושאלתי את אאמו"ר וכי רופא הקוטע רגלו של אדם כדי להצילו, נחשב שפגע בבין אדם לחבריו וייענש ע"ז, ואיני זוכר מה השיבני. אך נראה דחילוק גדול יש, דאין כוונת הרופא לצער את החולה, אלא דעי' קטיעת הרגל בהכרח הוא מצטער, וכיון דקטע את הרגל לטובתו, לא פגע בבין אדם לחבריו. אבל חנה עיקר מטרתה היה לצערה, אלא דצער זה לטובתה היה, ולכן יש כאן פגיעה בבין אדם לחבריו. ויותר מכך נראה, דחנה הוכרחה לצער את חנה באופן שלא תדע שלטובתה היא עושה כן, וע"כ היה שם פגיעה בבין אדם לחבריו, אבל באופן שצערו של אדם רפואה היא, אין המצער פוגע בבין אדם לחבריו כל שהוא מתכוין לטובתו של חבריו, כיון שחבריו יודע שלטובתו הוא עושה, או שאינו יודע כלל מי עשה לו צער זה, והיינו דלא עצם הצער שהוא גורם לו היא הפגיעה בבין אדם לחבריו, כשהוא מתכוין לטובתו של חבריו, אלא מה שחבריו "מתעלל" בו.

הודפס לע"נ הג"ר רפאל זצ"ל בן הג"ר חיים ליב שמואלביץ זצ"ל